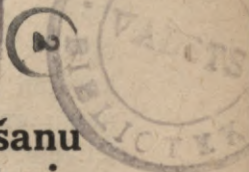
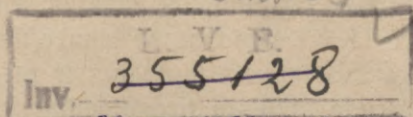

9
617

9 Prof. R. Vipers

617

Par latviešu tautas vēstures pētišanu sakarā ar vispārējo Eiropas vēsturi.

Universitātē es lasu latviešu tautas vēstures kursu sa-
karā ar vispārējo Eiropas vēsturi. Šādu šejienes vēsturiskā
procesa pētišanu saistībā ar vispārējo vēsturi es uzskatu par
interesantu un lietderīgu divējādā ziņā: 1) tas palīdz mums
noskaidrot galvenos motīvus un vjrztītājus faktorus šejienes
nācionālā vēsturē, 2) ļauj šejienes vēstures spozžākajām lapas-
pusēm apgaismot Eiropas vispārējo vēsturi.

Vispirms pakavēšos pie pirmās tezes un lūkošu apgais-
mot to piemēriem. — No divpadsmitā gadusimtena beigām
krustneši sāk iekarot Baltijas austrumus — latviešu tautas
liktenī tas ir izšķirošs fakts uz vairākiem gadusimteniem. Pati
krustnešu parādīšanās no rietumiem, no jūras, ir lielu vispā-
rēju Eiropas pārmaiņu rezultāts: rietumu karotāju un tirgo-
tāju pieplūdums bij iespējams tikai tāpēc, ka iznīka austrumu
ietekme, bij kļuvuši vājāki arabi, Kāmas bulgāri, bizantieši,
krievi, bet turpretīm spēcīgāka kļuva rietumu, ģermāņu un
romāņu Eiropa, izauga tās nācijas. Krustneši, ar varu ievē-
dot ticību, sagrābjot savās rokās zemi un valdīšanu, atnesa
sev līdzī jaunus reliģiskos un politiskos institūtus, kas bij rie-
tumu viduslaiku kultūras produkts. Tādā kārtā mūsu priekšā
ir tieša, nepastarpināta svešu principu iejaukšanās latviešu
dzīvē. Šeit vietējās vēstures sakars ar vispārējo vēsturi pil-
nīgi skaidrs, un skaidrs arī tas, ka šejienes parādības var iz-
prast tikai sakarā ar visu veselo.

No minētā piemēra Jūs varat redzēt vēstures analogo
parādību salīdzinošās pētišanas svarīgumu. Kā zināms, simts
gadus pirms krustnešu parādīšanās Livonijā, rietumu bruņi-
nieki iekaroja Siriju un Palestīnu. Savus pirmos panākumus
viņi guva pateicoties apbruņojumam, taktikai, lietpratībai pilū

La 2394

celšanā. Visus šos līdzekļus vēlāk viņi izlietāja Livonijā. Tomēr no Sirijas bruņiniekus padzina, Livonijā viņi nostiprinājās stingri. Kā izskaidrot šo iekarojumu dažādo likteni? Es domāju, ka svarīgākais moments ir tas, ka iekarojot Livoniju, karotāji atrada atbalstu tirdzniecības kustībā. Ordeņa bruņinieku galvenie sabiedrotie bij Hanza, pilsētas Rīga, Tērbata, Rēvele. Tirdzniecības kapitāls pabalstīja karu. Tas vēlāk pārgāja lauksaimniecības kapitālā, noderēja muižnieku muižu dibināšanai, nodrošināja iekarotājiem iesakņošanas šinī teritorijā. Sirijā bruņiniekiem nebija tāda varena sabiedrotā. Itālijas pilsētas Džēnova, Venēcija bij daudz vājākas par Brēmeni, Lībeku, Štralzundu, Dancigu un citām.

Tādā kārtā divu analoģu procesu salīdzināšana vēsturniekam dod iespēju nākt pie jauniem slēdzieniem. Salīdzināšana vēsturniekam atvieto pieredzi: viņš it kā var novērot to pašu procesu citos apstākļos un tādā veidā pārbauda savu analīzi.

Nesim citu piemēru. Sešpadsmitā gadusimtenī uz Vidzemi no Vācijas atnāk humānisms un reformācija; tas ir liels apvērsums intelektuālā dzīvē. Pārveidojas skola: tur parādās klasiķi, antikās valodas un literatūra. Pārveidojas tiesības: juristi liek likumdošanas pamatā Justiniāna Corpus iuris. Pārveidojas baznīcas mācība: jaunās ticības sludinātāji izskauž no vecā kristietības kulta simboliku, sludina jaunu morāli, bargāku un nežēlīgāku par iepriekšējo. Šo garīgo pārmaiņu ietekmē tiek pārveidota sociālā iekārta: tiek gāzta garīdznieku vara par labu muižniekiem un pilsētņiem, tiek atņemti baznīcas īpašumi. Romiešu tiesības palīdz muižniekiem atņemt zemniekiem zemi un pārvērst tos galīgi par dzimtļaudīm, pielīdzināt antīkiem vergiem.

Tas, kas notiek Vidzemē, ir to parādību atkārtošāns, kas tai pašā laikā norisinās citās zemēs, t. i. Vācijā, Anglijā, Dānijā, Zviedrijā, Polijā, kas pieņēma humānismu un reformāciju. Te atkal ir skaidra vispārējo Eiropas strāvu iedarbība, un no pirmā acu uzmetiena redzams, ka šejienes Livonijas parādības sešpadsmitā gadusimtenī var saprast ne citādi, kā noskaidrojot vispārējo reformācijas kustību.

Es Jums minēju divus gadījumus, kur šejienes nacionā-

lās. vēstures sakarība ar vispārējo vēsturi pilnīgi skaidra un acīm redzama. Bet ir tādi fakti un momenti mūsu šejienes vēsturē, kur šī sakarība nav uzreiz pie pirmās novērošanas saskatāma, kur liekas, ka mums ir darīšana ar procesu, kas cieši ietverts nacionālās un teritoriālās robežās. Tāds Vidzemē ir zemes īpašnieku muižnieku izcelšanās process un zemnieku saistīšana pie zemes. Mūsu priekšā spilgti fakti sākot no četrpadsmitā gadu simteņa beigām līdz sešpadsmitā gadu simteņa sākumam. Bruņinieki atstāj kara dienestu, pievēršas lauksaimniecībai, pastiprināti pērk muižas. Viņi sāk gūt ienākumus no zemes, izlietājot zemnieku darba spēku. Šī zemnieku darba spēka izmantošana notiek visbarbariskākā veidā, saistīta ar zemnieku apspiešanu, ar klaušu gaitu attīstīšanos, zemnieku saistīšanu pie muižām, brīvības atņemšanu. Ēkonomisko apvērsumu pavada divu kārtu, vācu bruņinieku un latviešu zemnieku sociālās sadursmes. Zemnieki izrāda pretošanos, bēg no kungu gaitām, sacēlas; muižnieki izlietā terrora līdzekļus, ķer bēglus, bargi soda nepaklausīgos.

Šis piemērs uz pirmo acu uzmetienu atšķiras no diviem agrāk minētiem. Tur bij skaidri redzams, ka vietējos apstākļos ielauzās liels svešs spēks; novērotājam uzreiz bij jāatzīst, ka nepieciešams pievērsties visa veselā noskaidrošanai, lai izprastu atsevišķo. Bet te? Vai tad mēs nevaram aprobežoties vienīgi ar vietējo parādību un apstākļu noskaidrošanu? Vai tad mums nav darīšana ar skaidri norobežotu faktu, kurā nosacījumi visi jau doti šeit, šaurās nacionālās un teritoriālās robežās? Un kur te tas veselais, kurā šejienes process būtu daļa?

Es apņemos uz šiem jautājumiem dot noteiktu atbildi. Nē, — nevar aprobežoties tikai ar šejienes parādību pētīšanu, vai mazākais nekādā ziņā tās nevar pilnīgi izprast, nesalīdzinot ar analogām parādībām citās zemēs. Lai gan tās risinājušās šaurās ģeografiskās un etnografiskās robežās, tomēr tās nav izolētas, nestāv savrup vienas pašas. Gandrīz visās Eiropas zemēs tādā vai citādā veidā novērojama muižnieku-zemes īpašnieku pacelšanās un zemnieku likteņa pasliktināšanās. Tā tad ir zināma veida vispāreuropisks veselais, pret ko mūsu šejienes process attiecas kā daļa pret kopību.

Visā Eiropā līdz ar naudas saimniecības attīstīšanos iestājās liels sociāls apvērsums. Tas izpaudās tādēji, ka zemniekus, kuriem viduslaikos saimnieciskā dzīvē piederēja galvenā loma, nobīda pie malas jaunradušies muižnieku kārta. Šo apvērsumu visur pavada asas sadursmes. Vai Jūs esat ievērojuši, ka četrpadsmitā gadu simtenī ir notikušas sevišķi lielas un niknas zemnieku sacelšanās: Igaunijā 1343. gadā, Francijā (žakerija) 1357. gadā, Anglijā (Uota Tailera) 1381. gadā? Nemiernieki, tiesa gan, nesazinājās savā starpā, neizsūtīja uzsaukumus, neizstrādāja vispārējas kopējas programmas. Nav novērojams, ka no vienas valsts uz otru tiktu pārnestas kādas kopējas saukas. Bet neapšaubāmi viņi darbojās vienādu un ļoti līdzīgu motīvu ietekmēti; viņi sacēlās pret vienādiem ienaidniekiem un savas dzīves postītājiem. Sacelšanās — norādījums uz vienu un to pašu parādību, kas saskaldīta starp dažādām valstīm.

Ieskatoties tuvāk, Jūs ievērosiet vēl jaunus līdzīgus momentus sociālā procesa attīstībā. Tā, Jūs redzat, ka muižnieki ierīko sev sevišķu administrāciju. Anglijā 1331. gadā grafistēs sāk ievēlēt miertiesnešus, rodas institūts, kas vēlāk kļuva slavens visā Eiropā, kļuva par atdarināšanas priekšmetu visiem Anglijas cienītājiem. Bet kam gan miertiesneši kalpoja sākumā, kāpēc viņi tika iecelti? Angļu muižnieki ievēlēja viņus kārtības uzturēšanai uz laukiem, protams tādas kārtības, kas bij viņu garā. Kad drīz pēc tam 1349. gadā tika izdots strādnieku statūts, par miertiesnešu pienākumu kļuva piegādāt muižniekiem lētus strādniekus, pie kam viņi ieguva tiesības ar varu saņemt tādus cilvēkus, kam nav nodarbošanās. Tas patiesībā bij mēģinājums laukstrādniekus saistīt pie zemes, un miertiesnešiem bij jābūt par galveniem saistīšanas veicinātājiem.

Ko Jūs sacīsiet, ja es jums atradišu Vidzemē analogiju angļu miertiesnešiem? — Es teikšu, ka piecpadsmitā gadu simtenī tai pašā lomā uzstājas t. sauc. Hackenrichter'i, ko ievēlēja šejienes zemes īpašnieki? Viņu pienākums — izmeklēt muižnieku strīdīņus klaušu zemnieku dēļ, viņiem ir jāķer zemnieki-bēgļi un jāizdod tie kungiem.

Tikai salīdzināšanas ceļā mēs varam noskaidrot gran-

diozās parādības apmērus, kas norisinājās pie jaunās vēstures sliekšņa: es domāju muižnieku zemes īpašumu pieaugšanu, kas nodibinājās uz zemnieku verdzināšanas pamata. Gan tieša, šī parādība neizpaudās dažādās zemēs ar vienādu spēku un neaisniedza vienlīdz atstātas robežas. Anglijā piemēram muižnieki atņēma zemniekiem zemi, bet tomēr, nelūkojoties uz visām pūlēm, viņi nevar zemniekus saistīt pie zemes. Vidus un austrumu Eiropā kārtu cīņa iet dziļāki, nonāk pie traģiskākiem rezultātiem: Vācijas austrumos aiz Elbas, Dānijā, Bohēmijā, Ungārijā, Polijā, Baltijas zemēs, beidzot Lietuvā un Maskavā muižnieki pārvar zemniekus, nodibina īstu verdzību. Šai plašajā apgabalā starp Baltijas jūru, Elbu, Donavu un Volgu atkal ir dažādas nokrāsas un atšķirības pēc zemēm. Tā piemēram dzimtbūšana nav tik bargā Dānijā, Austrumprūsijā, bet jau smagākas tās formas atrodamas Meklenburgā, rietumu Pomerānijā un Vidzemē.

Ja man jautātu, vai var, atsaucoties uz šīm atšķirībām, pētīt sociālo procesu katrā zemē atsevišķi, nesalīdzinot ar citām? — es atbildēšu: nē! Tieši atšķirības pamudina mūs uz salīdzināšanu. Tikai salīdzinot, mēs varam ieraudzīt kopīgos cēloņus, kas slēpjas pārmaiņu pamatā. Tikai salīdzināšana mums atklās, kur un kā ietverti parādības pamatfaktori. Savukārt tikai salīdzināšana īsti palīdzēs nodalīt šejienes īpatnības, savdabīgo dotā apgabala koloritu.

Līdz šim es runāju par to, kādā mērā šejienes nacionālās vēstures pētišana gūst labumu no tuvošanās vispārējai vēsturei. Tagad es teikšu dažus vārdus par to, kādā mērā otrējādi vispārējā vēsture var gūt labumu, ja tās sfairā tiek ievilkta šejienes vēsture.

Vēsturniekam, kas nāk no kādas notikumiem bagātas, sarežģītas lielas valsts vēstures pētišanas, kā Francijas, Vācijas, Anglijas, Krievijas, var būt aizspriedumi mazo zemju un tautu vēstures novērtēšanā. Dažs vēsturnieks, pieradis pie lieliem mērogiem, var iedomāties, ka latviešu tautas vēsturē viņš sastapsies ar pamestas nomales stūŗa sīkumaino apkārtni, ar izcilu personu trūkumu. Viņam var rasties šaubas: vai šie nelielās teritoriālās vēstures atsevišķie notikumi varēs

vinam kaut kādā ziņā palīdzēt vispāreuropeisko notikumu gaitas izpratnē?

Tas, kas ļausies šādam aizspriedumam, stipri kļūdisies. Man ir jāatzīstas, ka pirms sayas atbraukšanas uz Rīgu (1924. g.), man nebij nekāda jēdziena par latviešu tautas vēsturisko likteni, vispār es nenodarbojos ar Baltijas vēsturi. Savos agrākajos vēsturiskos darbos es ļoti izsvaidījos: man nācās nodarboties dažādās vēstures nozarēs, man radās ne mazums dažādu piedzīvojumu salīdzināšanai, un es varu teikt par sevi, ka mani diezgan ir izlutinājušas gan sarežģītas vēstures problēmas, gan spožas kultūras lapaspuses. Un, lūk, atnākot pie šejienes, pie latviešu tautas vēstures ar tādiem paradumiem un tādām pretenzijām, man ir jāsaka, ka esmu atradis šeit daudz ko interesantu un svarīgu ne tikai relatīvi vērtējot, ne tikai proporcionāli tautas un zemes lielumam, ne tikai attiecībā uz šejienes kultūru, vietējo šauro teritoriju, bet arī vispāreuropeiskā, vispār vēsturiskā mērogā.

Vispirms jau es tikai šeit, tikai pie latviešu tautas likteņa sapratu, kas ir tā lielā cīņa zemes dēļ starp divām kārtām, starp muižniekiem un zemniekiem. Tikai šeit es sapratu, kas ir dzimtbūšana, cik vēlu tā ir cēlusies. Tikai šeit es sapratu, cik tas bij gudri izdomāts, stingri organizēts, gribas teikt, velnišķīgs cīņas ierocis, ko tomēr latviešu tauta pārvarēja. Tikai lūdzu nedomājiet, ka šī galīgā uzvara ir kas pats par sevi saprotams. Nē — te vēsture ir it kā izdevusi dzīvot spējīguma apliecību visai ciltij, visai latviešu tautai.

Lietā tā, ka dažās zemēs zemnieki nav varējuši pārciest dzimtbūšanu, ir gājuši bojā zem tās smaguma, ir zaudējuši zemi un paši ir izzuduši, iznikuši. Tā tas bij, piemēram, Rietum-Pomerānijā (Vorpommern), apgabalā, kas septiņpadsmitā gadu simtenī vienā laikā ar Vidzemi atradās liberālās Zviedrijas varā.

Vai Jūs starp citu zināt, ka Eiropā nevar atrast otru tādu zemi, kur tik pārbagāti kā Vidzemē būtu atrodami dzimtbūšanas juridiskie pieminekļi? Nekur vairāk muižnieki nav izrādījuši tādu pastiprinātu likumu sacerēšanu, nekur nav aprakstījuši tik daudz papīra savu pretenziju nostiprināšanai; nekur citur dzimtbūšana nevarētu lielities ar tik bagātu ter-

minoloģiju. Trim valdībām Vidzemes muižnieki iesniedza kōdeku projektus; poļu valdībai 1599. gadā Hilchena projektu, Zviedrijas valdībai 1643. gadā Mengdena projektu, krievu valdībai 1740. gadā Budberga projektu. Neviena no šīm valdībām nevarēja pieņemt nejēdzīgos, barbariskos likumus, kas nodeva visu darba laužu kārtu, zemniekus, kungu verdzībā.

Neviens rietumu Eiropas vēsturnieks nenojauš, ka mūsu arhīvos var atrast tādu klasisku vergu turēšanas formulējumu: „Tā kā šīs zemes zemnieki pēc veciem likumiem un parashām pieder tām muižām, uz kuŗu zemes tie atrodas, un pie tam tādā mērā ir to dzimtīpašumā (adscripticii seu glebae addicti, item proprii), ka tos var uzlūkot par nekustināmā īpašuma daļu, tā tad tie atrodas ar savu mantu kungu varā, kuŗiem, gadījumā ja šāds dzimtcilvēks vai viņa bērni un pēcnācēji bez sava kunga ziņas un atļaujas būtu kur citur aizgājuši vai slepeni aizbēguši, ir pilnīgas tiesības tos prasīt atpakaļ tiesas ceļā.“

Šo formulu dzīvojot savā lauku vientulībā, ir izdomājis barons Budbergs, klasiski izglītots jurists, kuŗš ieņēma landrāta posteni un droši vien bij lasījis Njūtonu un Leibnicu, katrā ziņā apgaismes gadu simteņa laika biedrs.

Tomēr mūsu rīcībā ir netikvien tādi bēdīgi antihumānā pasaules uzskata pieminekļi. Šejienes vēsturē, latviešu tautas pagātnē ir arī citas lapaspuses, citi dokumenti, patiesi cilvēcīga cēla gara liecinieki un tāpat arī izcili savā spožumā. Mūsu šejienes vēsturei pieskaitāma tā lielā reforma, kuŗu sauc par redukciju, pieskaitāma Zviedrijas karaļa Kārļa vienpadsmitā apbrīnojamā personība. Muižnieki ir pataisījuši viņu par tiranu, svešu īpašumu sagrābēju. Mums, demokrātiskā gadusimteņa vēsturniekiem, šis autokrats ir interesants citādā ziņā. Viņa redukcija bija pamatota uz grandioza valsts saimniecības plāna. Visu pavalstnieku pienākums bij atrasties valsts dienestā. Karaļa reglaments pirmo reiz deva zemniekiem sūdzēšanās tiesības, tiesības griezties tiesā. Kārlis XI galvenais zemnieku emancipācijas priekšgājējs, gars, kas par simts gadiem aizsteidzās priekšā savam gadu simtenim.

Noslēgumā aizrādīšu uz to, ka latviešu tautas vēsturei pieskaitāmi arī izcilākie apgaismes gadu simteņa pārstāvji.

Diemžēl, mēs vēl maz esam izpētījuši mūsu zemes kultūras vēsturi. Visi vairāk vai mazāk būs dzirdējuši par Merķeli. Daudz mazāk plašākās aprindas zina ko par Eizenu, par Jan-nau'u. Ārzemēs par šiem diviem darbiniekiem nepavisam neko nezina. Bet pie tam es droši apgalvoju, ka viņi kā publicisti pieder pirmajiem, visspožākajiem apgaismes laikmeta pārstāvjiem. Pirms revolūcijas literātūrā, vācu, franču, krievu, poļu, grūti atrast spilgtākus liberālo ideju paudējus, verdzināto zemnieku dedzīgākus draugus, nekā šie vidzemnieki.

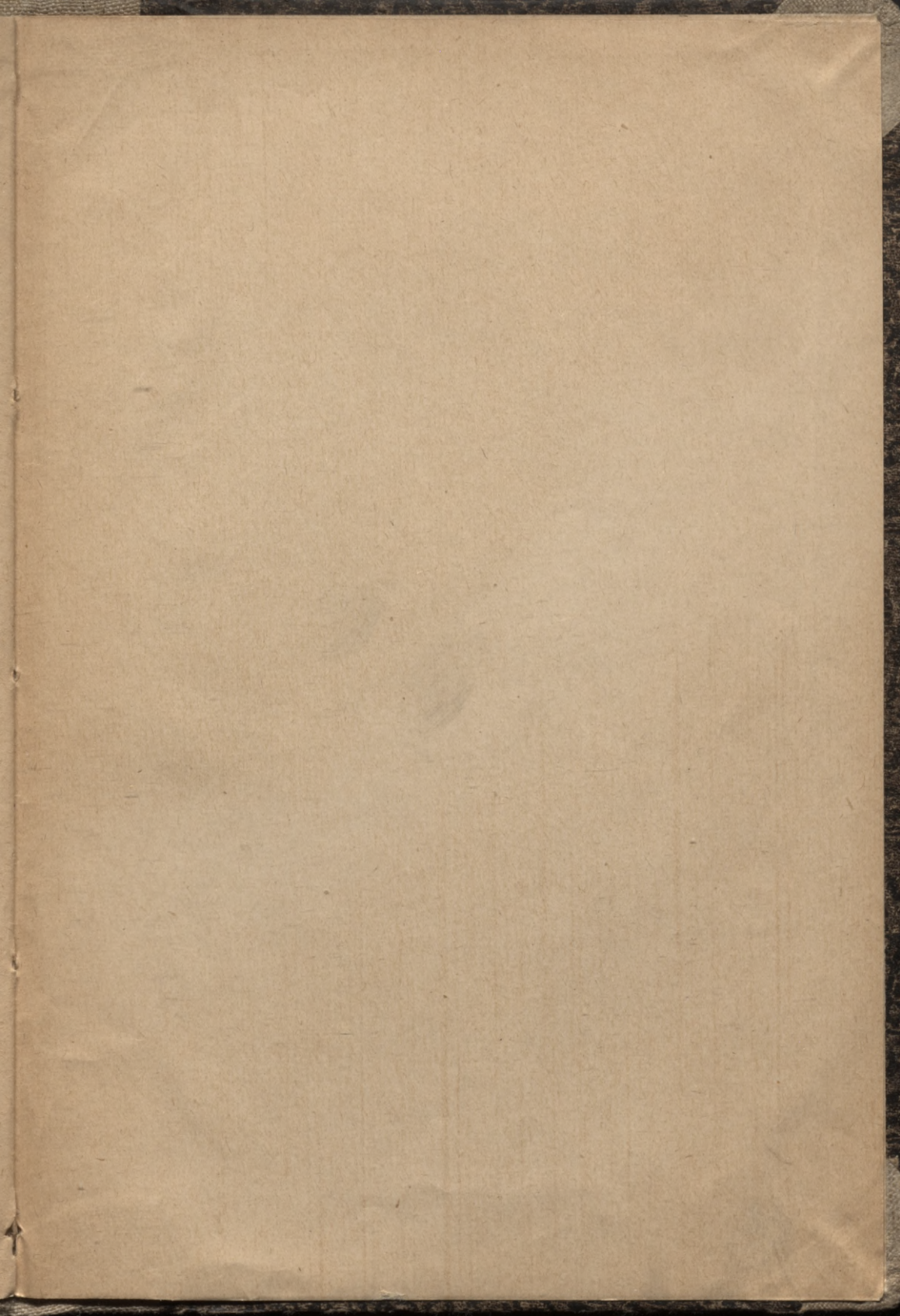
Es aprobežojos tikai ar nedaudziem piemēriem. Bet es domāju, ka pietiek, lai illūstrētu manu tezi, ka šejienes vēstures pētīšana ar saviem materiāliem var padarīt bagātākas vispārējās vēstures atziņas un izpratni.

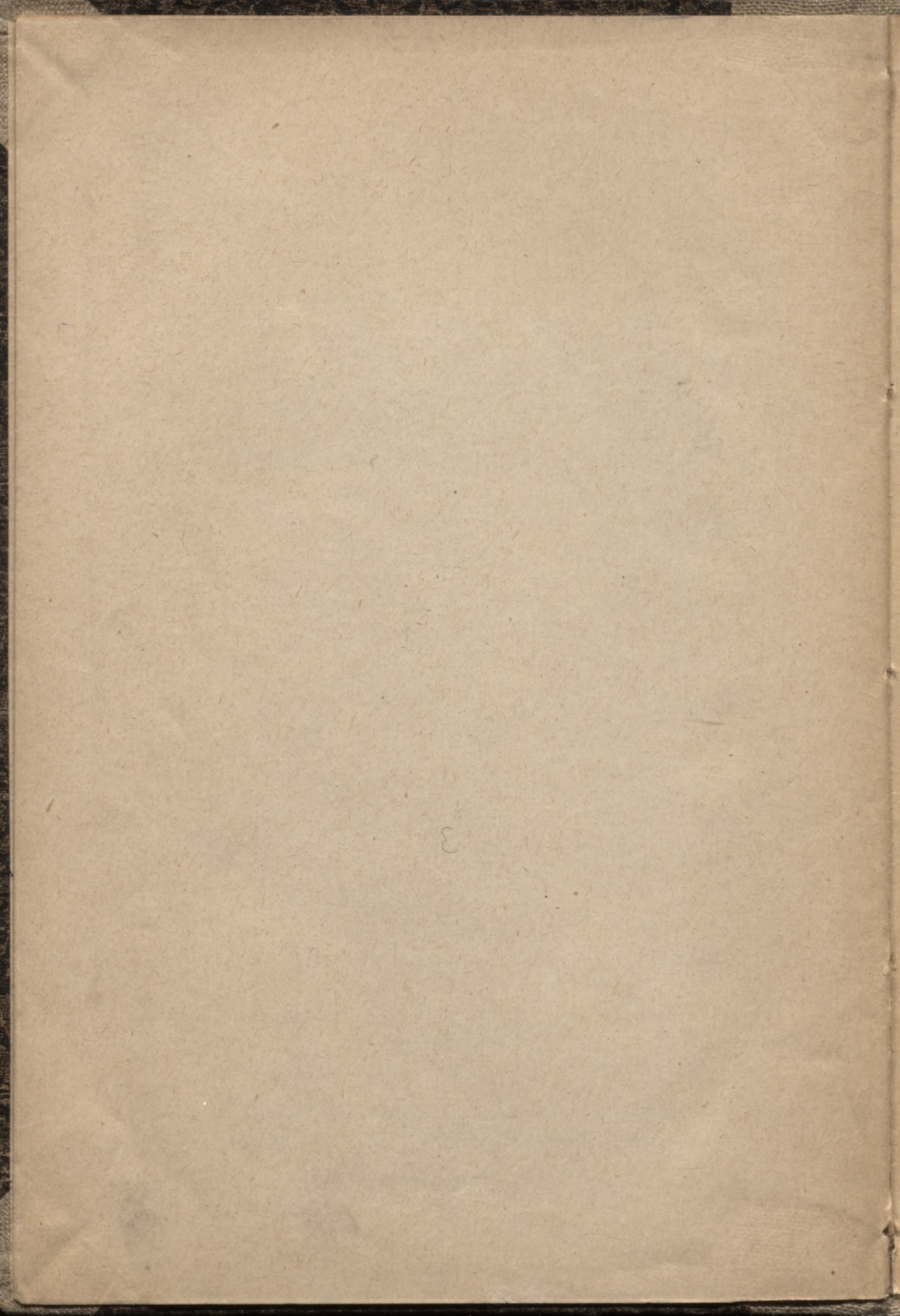

28 JUN 1938

Latvijas vēstures skolotāju biedrības izdevums.

Grāmatu spiestuves paju sab. „Grāmatrūpnieks” Rīgā, Pils ielā 14.

50

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309065671